

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ SUPT AUSPICILE CASEI ȘCOALELOR

DE

BCU Cluj *Central Library Cluj*
N. IORGA

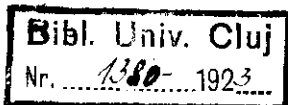
CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

BUCUREȘTI

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

1915

SUMARIUL :

N. Iorga : Chestia rutenească în Bucovina. — *N. Iorga* : Horea și Moldovenii.

II. DOCUMENTE: *N. I.* : Un manuscript grecesc din Moldova în Atena. — ** Acte despre vechea oștire. — ** Acte bucureștene.

III. DĂRI DE SEAMĂ despre: *Joseph Bédier*, Les crimes allemands d'après des témoignages allemands. — *H. Hauser*, Comment la France jugeait l'Allemagne: histoire d'une illusion optique. — *André Weiss*, La violation de la neutralité belge et luxembourgeoise par l'Allemagne. — *Karl Lamprecht*, Krieg und Kultur. — *Ion Gr. Dumitrescu*, Die Grossindustrie Rumäniens.

VI. CRONICA de *N. I.*

Manuscriptele se trimet d-lui *N. Iorga*, Vălenii-de-Munte (Prahova).

Administrația : Vălenii-de-Munte, Tipografia „Neamul Românesc“.

Un n-r 30 de bani; abonamentul anual 3.50 ; pentru străinătate 50 de bani n-rul; abonamentul 6 lei.

Pentru cărțile despre care se fac recenzii care le recomandă se poate reține gratuit, după dorință, anunțul pe copertă.

Pentru studenți, prețul în jumătate, direct de la administrație.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ, SUPT AUSPICILE CASEI ȘCOALELOR, de N. IORGA

CHESTIA RUTENEASCĂ ÎN BUCOVINA¹.

I.

Ca un răspuns la pretențiile învățaților și polemiciștilor politici ruteni că Bucovina veche, adecă toată Moldova-de-sus, originea și locul de închegare al principatului, ar fi fost un coîț de pământ rusesc care mai târziu numai fu, în chip trecător, desnaționalizat în folosul Romînilor, d. I. Nistor tipărește această carte de răbdătoare și exactă cercetare, în formele celei mai obiective științî istorice. Ea era cu atît mai necesară, cu cît erau și Romîni cari începuseră a se clătina în conștiința dreptului lor istoric,—fără a mai vorbi de ciudatele teorii, care par înginate greoiu după o pledoarie a adversarilor noștri etnici, pe care, cu obișnuita sa sfidare a celor mai firești sentimente, le-a proclamat politicianul bucovinean „austriacant“ Aurel Onciul.

D. Nistor începe de la Slavii vechi, cari fără îndoială au fost și pe la noi, au stat mult pe aice, dar au trecut în cea mai mare parte în Balcani, căci altfel, ca peste Dunăre, pecetea lor s'ar fi impus elementelor mai vechi pe care le găsiseră aici, cu care de mult conlocuiseră și care erau menite a forma poporul, totuși neolatin, al Romînilor. În această privință e de observat că în alte locuri decît vechea Moldovă nordică prezența lor se arată geografic orî prin vechi numiri slave care nu s'au păstrat și în tesaurul lexical curent al limbii noastre, orî prin însemnarea lor anume ca fiind așezări de Schei (*Sclavi*: Scheii Brașovului nu pot fi Bulgari din veacul al XIV-lea pentru că atunci vechiul cuvînt nu mai avea în genere întrebuintare și nu putea s'o aibă în acest cas special), de Sirbi (localități cu numele de Sirbi, până în Sălagiu și Maramuraș, arată colonii recente, poate și

¹ I. Nistor, *Romîni și Ruteni în Bucovina, studiu istoric și statistic*, București 1915; ediția Academiei Romîne.

bulgărești) ori de Ruși și Rușciorî, cari aceștia sînt Rutenî (Ruși în restul Ardealului și chiar lîngă Sibiiu, săsește: Reussen; Rușciorî și în comitatul Sibiiului și lîngă Bistrița; Rușor, în Solnoc-Dobîca). În Țara-Românească sînt sate și locuri numite Șchei mai mult după așezarea, ca vierî cu deosebire, a Șcheilor brașovenî (ca în Buzău și Argeș); găsim de vre-o două ori sate cu numele de Sîrbî după Bulgari colonisați la Dunăre, ori Ruși, după alte colonisări cu o populație întimplător venită. Multele slobozii din Moldova au făcut ca atîtea localități, din toate colțurile, să se cheme Sîrbî și Ruși (Rușciorî în Ținutul Suceviî); Șcheile de la Roman, de la Vaslui și de la Suceava au a face cu un trecut mai depărtat. Vechi nume slave, terminate în—*auți* arată prezența celor d'întăiu locuitori de aceeași origine cu Slaviî galițienî și podolenî în Bucovina de azi, Basarabia nordică și partea de sus a Moldovei de după 1775; dar aceste nume, cu tot incontestabilul lor înțeles, n'au a face mai mult cu timpuri și deci drepturi istorice decît unele sîrbești din Oltenia și Banat, cel puțin așa de multe; pe lîngă aceasta, unele din ele au o rădăcină vădit românească, precum e cazul cu Frătăuții (de la *frate*), care sînt vădit din vremea cînd *acest sufix de derivație geografică fusese acuma adoptat de noi, pentru formațiuni proprii*¹.

D. Nistor rîspinge încercările, basate pe falsificații sau pe explicații absolut naive, de a dovedi o stăpînire galițiană pe văile viitoarei Moldove pînă la Dunăre; de la pretinsa diplomă a lui Ivanco Rotislavovici pînă la privilegiul lui Iuga Coriatovici documentele sînt false, iar interpretările date în sens interesat celor adevărate se distrug lesne. Autorul se ocupă și de legenda lui Iațco din Ițcanî, prisăcarul rus aflat de descălecătorii maramurășeni, pentru ca să arăte motivele ipotesei fără valoare istorică a lui Miron Costin, într'o carte menită să măgulească pe regele Ioan Sobieski și Polonia lui pe jumătate rusească.

¹ Pentru forme duble: Calianăuți și Călinești, Balinți și Bălinești v. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, pp. 494-5. Tot așa cea ce diacul din 1503 numește „Havrilovți” și „Davidovți” sînt satele Gavrilești și Davidești (*ibid.*, pp. 225-6). Cf., în două locuri *deosebite*, Dobrinăuți și Dobrinești (*ibid.*, la tabla numelor de localități). Apoi, Gotești, Gotăuți, de la strămoșul Gotea (*ibid.*). Însă satul basarabean Gvozdăuți corespunde satului pocuțian Gwozdziecz.

II.

Foarte interesantă e partea (p. 15 și urm.) care privește colonisările de prinși ruteni ce se făcură de Domniul luptători al Moldovei în veacul al XV-lea și în cea d'întăiu jumătate a veacului al XVI-lea. Oamenii vin bucuroși la Voevozii de legea lor. Cu privire la Ștefan, o spune anume un document contemporan: „Toți Rutenii vor merge la Vodă pentru că mulți buclucași (*ri-baldi*) merg acolo și nu li pasă de domniul lor de pământ, și i s'au supus, au fugit la el, încep să se frământa și să treacă la Moldovean“ (Hurmuzaki, II², p. 504; anul 1502). *De fapt, era un act de nemulțămire socială profundă, ca și a Secuilor din Ardeal, ale căror drepturi începeau să fie atinse: din țerile de șerbie oamenii, țeranii năcăjiți, fugiau într'o țară de libertate și mândrie populară*, în care, pe lângă aceasta, Rușii pravoslavnicii (până pe la 1600) găsisă în cinste mare pe preoții de legea lor. Trebuie relevat mai ales, actul, extrem de important—o scrisoare a regelui polon Sigismund către arhiepiscopul catolic de Lemberg (2 April 1511),—prin care se mărturisește că „*popii Rutenilor, pentru a se hirotonisi în legea sacră, cum cred ei, obișnuiesc a se duce în Moldova și în alte părți străine, așa încît adesea pot să vorbească dușmanilor despre lucrurile și starea regatului și să trădeze situația țerii („informati sumus quod popones Ruthenorum, suspiciendorum ordinum, ut ipsi putant, sacrorum causa, soleant conferre se in Valachiam et alias exterarum partes et plerumque de rebus ac statu regni apud hostes disserere positionemque regni proderet“)*. Sigismund e de părere deci ca hirotonisirea să se facă numai la „Vlădicii“ — nu zice: episcopii — „cari locuiesc în regat“; cei ce vor face altfel vor fi pedepsiți — ca acei dieci ardeleni cari, după Unire, treceau munții pentru a se preoți la noi — cu degradarea din cler și chiar cu pierderea capului. „Vlădica“ din Chelm e luat în vedere pentru hirotonisirea în cuprinsul diecesei latine de Lemberg (*ibid.*, II³, p. 15, no. xviii). Întru cât s'a observat însă această măsură, se vede și din aceia că la 1657 episcopii Moldovei sfințiau la Iași un Vlădică de Cernigov pentru Cazaci (*Archiva istorică*, I¹, pp. 65-6), Gheorghe Ștefan, răsturnătorul lui Vasile Lupu și deci dușmanul lui Bogdan Hmilnițchi Hatmanul căzăcesc, dînd în scris întărirea sa (*ibid.*, p. 66, no. 76).

III.

De fapt, colonizarea românească din Maramurăşul lui Dragoş şi Bogdan, unde ducatul de Muncaciū al Coriatovicilor, creat de regele Ludovic-cel-Mare, ca o cetăţuie religioasă şi militară, îngustase locul pentru Romîni, — *acest mare act istoric făcu imposibilă o expansiune rusească spre şes, care corespundea cu înaintarea românească în munţi spre Galiţia*. Dacă Iurg Coriatovicî fu chemat de boierii, cari-l omorîră apoi, după moartea lui Laţco fiul lui Bogdan (numele slav de Laţco pătrunsese şi la Unguri), e o hotărîre determinată de *legătura lui personală cu o dinastie care în așa de scurt timp apucase a prinde rădăcini într'o țară decî vădit românească*.

Desbrăcîndu-le de formele slave ale unei cancelarii de împrumut, numele celor mai vechi boieri moldoveni sînt în covîrşitoare lor majoritate româneşti, orî ungaro-slavo-romîne, așa cum le aflăm în Ardeal şi părţile ungureşti vecine: Neatedul, Stroici (de la Stroe), Drăgoiū, Burlă, Stanciul, Stan („Stanislaus“) Rotumpan, Ghiula, Iuga, Andreiaş, Giurgea, Dragoş, Viteazul, Vlad, Ghidea, Grozea, Costin, Oriş (*ibid.*, p. 18), Balc al lui Birlea, Radul, Ivaniş, Şendrea, Toader, Şandru, Bilăi, *Litovoiū* (1407), Şandrişor, Jumătate, Mihăilaş, Birlea, Hudea, Tatomir, Domuncuş (Domokos), Spenea (Spînea), Cuibea, Şerbea, Negrul, Tabuc, Vilcea, Porcul, Uncleat, Julea, etc. Doar Iuţşa, Hodco (şi fratele Lev, dar este şi un Hodco Ştibor), Grinco ar face să se creadă într'o origine slavă. Mai apoi apare, în epoca lui Alexandru-cel-Bun, un Boris, dar el e fiul lui Brae, decî Brăescul, şi rudă cu Duma (cf. şi *Analele Academiei Romîne*, 1913, p. 133 şi urm.). Dacă întîlnim în documentele lui Ştefan-cel-Mare un Ciortorovschi, Andreico, — orî şi Ciortorischi —, el e numai boierul din satul drept românesc Ciortoria (lîngă Vascăuţi), cu toată identitatea numelui cu acela, celebru în istoria polonă, de Czartoryski. D. I. Bogdan a arătat (*Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, II, p. 232) că un Buciaţchi, al cărui nume ne-ar trimete la oraşul Buczacz, era din neamul lui Şendrea, că avea un fiu Danciul şi că putea fi din Bucecea botuşăneană; el are însă rude ca Iurie, Isaico, Vasutca, — totuşi drepti Romîni şi ei. Un Cupcici (fiul lui Cupcea) se chiamă Grozea. Unui Fedco i se zice Stărostescul. Cutare Iaţco e fiul lui Hudea. Un nume ca Sobţea îl poartă fiica Romînului Iuga. Nicî împrumutul

formulelor slave ale cancelariei rutene, după a Coriatovicilor, nu presupune o stăpînire de fapt; doar cea bulgărească și sirbească nu s'au luat de Munteni pentru că ar fi existat o stăpînire pe malul stîng al Dunării din partea regatului sirb ori a Țaratului bulgar...

Vorbia rusește Ștefan? D. Bogdan a subliniat o propoziție în această limbă care se află în mijlocul răspunsurilor date de marele Domn unui sol polon (*l. c.*, p. 479). Și aiurea (*ibid.*, pp. 462, 473) se află întorsături de frase ori cuvinte răslețe care sînt rusești. Numai cît *trebuie să ni aducem aminte că asemenea cuvinte pline de greutate se dădeau în scris, în slavona documentelor, precum în scris se prezintă, firește, și întrebările*. Decî acesta nu poate fi un argument pentru oamenii cari pretind că dinastia însăși era rusească ori se rusificase. De alminterea vedem pe Ștefan verificînd odată forma unui document slavon și, dacă el însuși ar fi făcut-o direct, ar însemna să-i atribuim o știință ce numai cu greu s'ar putea admite. E, în sfîrșit, posibil ca Ștefan să fi trecut după moartea părintelui său întăiu în țerile rusești ale Poloniei, înainte de a căuta sprijinul, care-l aduse în Domnie, al lui Vlad Țepeș: acolo ar fi deprins lesne limba ruteană curentă, dar de aici până la limba literară din formulele diplomatice era o oarecare distanță.

IV.

Prezența Rutenilor vorbind încă limba lor în unele locuri din Moldova-de-sus înainte de jumătatea veacului al XVII-lea e adeverită de Grigore Ureche, pe care-l citează d. Nistor (p. 23). Avem a face însă cu elemente de curînd venite și răspîndite ici și colo, fără a forma o singură masă compactă. E vorba, în regiunea Cîmpulungului-Rusesc și Putilei — la 1687 se spune într'o scrisoare (Hurmuzaki, XV, p. 1409, no. MMDCLIV) că „Rușii“, cu vătamanul în frunte (*ibid.*, pp. 1465-6), sînt „Putileni și din Cîmpulungul-Rusesc“ —, de acei Huțanî, a căror obîrșie și dezvoltare e schițată pentru întăia oară, și pe larg, de d. Nistor pe paginile 30 și următoarele ale lucrării sale, ciudații Munteni, destul de numeroși, ai Bucovinei apusene, pe cari-i deosebesc nădragii roșii și anumite apucături sălbatece. Ei apar ca veniți de curînd, mai ales în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, cînd se înrădă-

cinează în sălaşurile lor. *Documentele nu-î cunosc însă niciodată supt acest nume. Şi tot așa în zădar am căuta până la 1650 un singur document scris în dialectul slav popular al Rutenilor sau Huşanilor.*

Testamentul, redactat într'un stil slavon cu caracter popular rutean, al lui Curilo, de la „Ceronoveţ“ (Cernăuţi), din acest an 1650 (Hasdeu, *Arch. istorică*, II, p. 229), e unic: în el găsim nume de Cernăuţeni cu caracter străin; dacă Robulenco, de pildă, vine de la românescul Robul, avem pe un Cereşna, un Bodva, un Igordîţa. Păstrăm din această epocă acte cernăuţene româneşti foarte rău redactate (*ibid.*, p. 247; cf., pp. 251, 257): nume ca Micuţenco, Veveha, Ratenco, Cotiuja (*ibid.*, p. 249-257¹) sînt simpatice.

Descrieri așa de amănunţite cum e a lui Bandini, pentru epoca lui Vasile Lupu, nu menţionează însă pe Ruteni printr'un singur cuvînt. Şi în toată literatura de călătorii până tîrziu în veacul al XVIII-lea ei nu apar ca o populaţie deosebită. Un Ionaşco Rusul, un Toader Ianovici, mari boieri a lui Vasile Lupu, nu se deosebesc naţional de colegii lor.

Totuşi, pe la 1700, cînd Neculcea stă să vorbească despre Poctuţia lui Ştefan-cel-Mare, în care vede numai o danie de sate către Logofătul Ioan Tăutul, el mărgeneşte altfel domeniul rusesc: „Cîmpulungul Rusesc, Putila, Răstoacele, Vijniţa, Ispasul, Milia, Vilavcea, Carapciul“ (după un Carapciu, vechiul nume românesc ce se află şi la Munteni, în veacul al XIV-lea), „Zamoştia, Văscăuţi, Voloca“ (*Letopiseşele*, II, p. 181). Dar Văscăuţii sînt pe acest timp un sat românesc, iar asupra Mihalciului de lîngă Cernăuţi chiar, din ocolul tîrgului, sat dăruit, în schimb pentru Solca, Murgeştilor, supt Ştefan Tomşa al II-lea, aveau pretenţii, ca descendenţi ai unui Moţocel, Pelin Vistierul şi fraţii săi (Hasdeu, *ibid.*, p. 230). Acest proces ne face să vedem că la Volcineţ, la Voloca, la Lucavăţ, la Călineşti erau tot Romîni (*ibid.*, pp. 233, 236-9).

V.

Ceia ce atrase pe Ruteni în Moldova fu *întăiu crearea unei raie turceşti în jurul Cameniţei cucerite la 1676*. Condiţiile pentru

¹ Cf. şi Iorga, *Istoria Comerţului*, I, spre sfîrşit.

țeranii de această nație, tot mai rău tratați pe moșiile nobililor, lăsate pe seama „orîndarilor“ evrei, erau cu mult mai bune supt „democraticul“ regim otoman, preocupat totdeauna de binele „săracilor“. Neculce scrie (p. 214) apriat: „Aū ales loc Cameniței și aū hotărit toată Podolia să fie olat Cameniței, din Nistru de la Bucegi (Buczacz) până în Ucraina... *Și aū ieșit mulțime de Ruși din lăuntru din Țara Leșească și s'aū așezat în olatul Cameniței, de s'aū făcut sate și raiă, și aū pus Turci prin sate subași, după obiceiul lor... Atunci și în Moldova s'aū așezat slujitori pre la menziliră și pre la margină*“ — unde știm tot de la el (p. 201) că „satele erau rare“ — „și aū început a se face slobozii“ — *evident pentru aceleași elemente rusești în coborîre spre Sud, după libertate, — „pre la Cernăuți și pre la Hotin*“. Aceasta, în a treia Domnie a lui Duca-Vodă, și anume după aceea solie, din 1677, a Palatinului de Kulm, a cărui descriere am dat-o în *Acte și fragmente*, I, p. 88 și urm. Această așezare se putu face cu atît mai statornic, cu cît, puțină vreme după aceasta, Tatarii iernînd în Moldova supt Dumitrașco-Vodă Cantacuzino, fugiră „în Podolia și în Pocuția“ „din podanii (șerbii) țerii Moldovei oameni de muncă din Ținuturile *Hotinului, Sorocăi, Cernăuților, Dorohoinului*“, pe cari boierii îi și reclamaū de la regele Ioan Sobieski la 1684 (Hurmuzaki, *Supl.* II³, p. 152). Deci: *plecare de Romîni, stabilire de străini în aceste regiuni bucovinene și basarabene*, afară numai dacă nu e vorba de noi veniți ruteni, cărora șederea mai departe în țară nu li convenia. Agitația între țeranii urmă însă, și-i vedem mișcîndu-se lîngă Snyatin (*ibid.*, p. 153, no. LXXIX).

Îndată însă Polonii ocupaū cetățile și toată valea Cîmpulungului moldovenesc, și se împărțiau prin mănăstiri, la 1687, proclamațiile lui Ioan al III-lea (*ibid.*, pp. 160-1, no. LXXXIV). Davidel, zis de Poloni Davidenco, era la Cîmpulung și Turculeț, Turcul, la Cernăuți (*ibid.*, p. 166). Neculce mai arată, la Ruși, pe Domrowski în Coțman, pe Turculeț „cel Mare“ la Bănila, pe Turculeț „cel Mic“ la Cuciur (p. 238). *Se aduse, deci, prin unirea administrativă a acestor regiuni cu Pocuția, un nou influx de locuitori poloni și în orașe*. Astfel Iani de la Lucavăț se strămută la Snyatin și-și vinde, unui Romîn, moșiile din Bucovina (*Studii și doc.*, V, p. 404). Cînd Camenița trecu apoi, la 1699, iarăși la Poloni, mulți din Rușii colonisați vor fi fugit în Moldova, cu atît mai mult, cu cît noi stăpîni intrară în cetatea cu decisiunea de a con-

verti la catolicism, împiedecînd pe episcopul „grec“ din Lemberg de a-și exercita drepturile, interzicînd formal „shisma“, dînd călugărilor uniți de la Przemysl mănăstirea Sfîntului Ioan și petcîtuînd bisericile răsăritene (Hurmuzaki, *Supl. II*², pp. 278-9).

De alminterea după această pace colonizarea cu elemente ru-tenești urmează, cu atît mai mult, cu cît uniți din proprietari, ca Lupașco Murguleț, din 1708, fuseseră mult timp *rohmiștri* în oastea lui Sobieski (*Arch. istorică*, II, p. 271). „Să fie volnic“, scrie Mihai-Vodă Racoviță, „cu cartea Domniei Meale a chema și a strînge oamenii strîcîni din Țara Leșească saŭ de spre alte părți de loc“ (*ibid.*). O listă a țeranilor lui Lupașco arată, pe lîngă Ungurul „Vașil fișorul Androș“, pe Rutenii „Chirilo Chifrenco, Lupașco, Șimion Iachemenco și Pantuc Ion“ (*ibid.*, p. 275). La Putila, Constantin Turcul, alt *fost rohmiștru* (*Studii și doc.*, V, p. 409), va fi procedat tot așa. În același timp la 1737 găsim în Cernăuți, lîngă mulți Romîni, pe un Vereha, un Hupca, un Sluhaico (*ibid.*, pp. 411, 413)¹. Iar în 1751 afluxul de Evrei poloni făcea să se poată trimete plîngerii la Domnie din partea „tîrgoveților moldoveni și evrei“ (*ibid.*, p. 415). Mai tîrziu un Miron Gafenco și un Mihai Micul aveau locuri acolo, la Putila și Cîmpulungul Rusesc (*ibid.*, p. 412).

Am adăugit toate aceste observații pentru a se lămuri și mai bine înția epocă a rostului Rutenilor în Bucovina și în raiaua Hotinului.

A doua e tratată foarte complet de d. Nistor, după actele din condica lui Constantin Mavrocordat (*Studii și doc.*, VI). D-sa arată cum se strecurau, mînați de opresiunea fiscală, de tulburări și foamete, „bejenarii din Țara Leșească“, mojiicii, cari nu ascultau de vechii „răzeși“ și nu voiau să li plătească nimic (V, p. 414).

Multe războaie lăsaseră Moldova istovită, pe cînd Țara-Românească era, cum spune un glas contemporan, „plină de om“. Să ne gîndim numai la cei douăzeci de ani de prădăciune și

¹ Probă e și acest act cernăuțean din epoca arătată (Bibl. Ac. Rom., 20/XXXIII: „Ion Robulenco, șoltuzul de Cernăuți“, dă zapis către „giupiniasa Comisoia“: „Și dumneata se-ș adus amintea chiudu aŭ trimis Vasilia-Vod pe dumnalui, pe Comisul, Dumnezeu pomaniasca, se-î fauca o carita la Lacv; dec atunșa m'am dus și eŭ cu dumnalui. Iar, chiudu aŭ fostu pe dram, mai jos dea Lujenii... (rupt) și aŭ început a grei pentru un zapis dea moștia“ (pune degetul lîngă numele său: „cŭ Ion“).

ocupație polonă înaintea păcii de la Carlovăt, la nespusa mișerie ce se oglindește în scrisorile Cîmpulungenilor romîni, la „bejenarii“ cari umpleau țerile vecine. Veacul al XVIII-lea, deci, pînă la noile năvăliri rusești și austriece, cam din ultimul șfert, e o epocă de colonizare, *de reîmpoporare*.

De aici așezarea Evreilor în orașe, pe care am schițat-o aiurea (*Istoria Evreilor în România*, în „Analele Academiei Romîne“ pe 1913. Cf. acum și interesanta broșură a d-lui Schwarzfeld, *Din istoria Evreilor*, București 1915)¹. De aici primirea Lipovenilor, „vechi credincioși“ din Rusia, prigoניți de oficialitatea bisericească, la Bănești, la Rușciori, la Dragomirna, la Salce, Hănțești, Sănăuți, Zamostie, Budești și chiar Hirălău, cu tocmeala de a da proprietarilor de casă cîte un leu, alții cîte 2 zloti, fără elăci și cu voia de a se mută pe „locuri domnești“, unde erau poștiți (*Studii și doc.*, VI, p. 230, no. 168; cf. p. 324, no. 805). Căpitanul de Ciuhur capătă voie, tot supț Constantin Mavrocordat, să poată „aduce liudzî, oameni streini, din raiaca Hotinului, ori din Țara Leșească“, pentru a păzi ca beșlii, nesupuși birului (*ibid.*, p. 232, no. 197). Ruși din raiă, mai vechi locuitori, apar, de altfel (*ibid.*, p. 233, no. 200; p. 296, no. 608; p. 307, no. 65). Păzitori, în număr de 300, capătă voie să aducă de oriunde și Cîmpulungul Rusesc (*ibid.*, pp. 234, no. 215; p. 323)². Ruși întră ca „argați“ și pe la negustori, pînă în Botoșani (*ibid.*, p. 266, no. 447). D. Nistor mai citează trei mărturii din același izvor (pp. 287, 300, 302), și din una se vede limpede cum, pe la 1740, „oamenii bejenari din Țara Leșească, din lipsa pîinii, iese în țară tot virtos“, și anume în părțile Cernăuțului. Un urmaș al lui Neculce chiar ica „cărți de slobozie“ pentru siliștile sale cernăuțene și dorohoiene (*ibid.*, p. 345, no. 978). Și pe la Soroca încercau a trece „oamenii de Țara Leșească“ (*ibid.*, p. 401, no. 1500). În Iași, unde Ulița Rusească arăta de sigur anume negustori aducînd marfă din Rusia (nu din cea moscovită însă) (v. și *ibid.*, p. 247, no. 326), era în veacul al XVIII-lea biserica Sf. Voevozi a Rufenilor, deci a Rutenilor, unde însă pe la 1760 poporănii erau Romîni (*ibid.*, XV, p. 193-5).

Să adăugim, după d. Nistor, că lunga anarhie din Polonia

¹ Observațiile, într'un ton impertinent, din foaie de propagandă „Înfrățirea“, arată tot aita necompetență, cîlă pârtenire.

² V. și Carp Rusul, fost Mare-Căpitan; *ibid.*, p. 239, no. 232.

contribui esențial la afluxul Rutenilor. Cu atât mai mult, cu cât — suplinim noi — urmași în acea țară prigonirile de ortodocși care duseră la rezistența armată a „disidenților“. Un act mai ales aruncă o deosebită lumină asupra acestor împrejurări: acela din 22 April 1768, prin care Grigore-Vodă Callimachi arată că „buna orînduială ce s'a introdus în această țară, ca fiecare să poată ști cită dare trebuie să plătească pe an, a *atras mulți străini în această țară, precum unii din Polonia s'au strămutat în Ținutul Cernăuțului, la locul zis Vijnița, și și-au făcut acolo locuința*“. Oaspeții erau de așa speță însă, încît se găsi de nevoie a se da lui Antioh Popovici, mazil, sarcina de a păzi hotarul cu zece slujitori¹. Interesant e că Giurgiuveanu, care comandă la hotar, cu Gafenco, alt dregător de graniță, trecea la Poloni pentru a răpi averile celor mutați².

În scrisoarea colonelului Weissmann, comandantul trupelor rușești de la Nistru și unul din provocatorii războiului ruso-turc din 1768, se vorbește de „acești rebeli cari fugiseră pe teritoriul Moldovei la satul Colacin“ (*ibid.*, II, p. 378). Vestiții „haidamaci“ urmăriaș în Moldova pe apăsătorii lor poloni refugiați acolo (*ibid.*, p. 564 și urm., no. 9).

Acum vre-o cinsprezece ani începusem a cerceta la Cernăuți vechea Arhivă a Mitropoliei. Am găsit acolo o interesantă descriere a prădăciunii pe care, puțin timp după anexare, a suferit-o mănăstirea Putnei și procese-verbale de anchete contra preoților: unele din acestea vădiaș prin caracterul limbii presenta unei populații străine. Împărțirea pe nații a teritoriului anexat se putea face pe baza acestor acte. Dar părintele Mitropolit a întrerupt aceste cercetări care puteau da rezultate utile, arătîndu-mi că Biserica Bucovinei nu e „autonomă“ și că voia de a cerceta o poate da numai Viena. Copiile ce făcusem aș fost oprite și „nu s'au mai putut găsi“. Autorisația Vienei a venit destul de tîrziu pentru ca posibilitatea cercetărilor să-mi fie închisă prin interzicerea de a mai călca, supt pedeapsă de închisoare, pe pămîntul Bucovinei. Cine știe ce s'a făcut azi cu partea veche a Arhivei!

¹ *Doc. Callimachi*, I, pp. 196-7, no. 112.—Pentru Cîmpulungul Rusesc, *ibid.*, p. 199, no. 127.

² *Ibid.*, pp. 246-7, no. 33.

Așa fiind, trebuie să ne mulțămim cu informația tipărită pe care cu atita atenție o întrebuințează d. Nistor. D-sa observă cu dreptate că după anexare șerbii ruteni fugari, cari se tot strecurau în țară, se mutau în satele de lângă noul hotar pentru ca de acolo să-și poată afla, și în cas de recrutare, un și mai sigur adăpost în Moldova. Astfel se creă o nouă zonă a desnaționalisării.

Între actele bucovinene pe care le-am tipărit în vol. XXXV din „Analele Academiei Române” se află de acelea care dovedesc că în unele părți din Nord pe la 1780 Onciul începea a se zice Vonciul, că din numele de botez al părintelui se creau nouă porecle cu sufixul slav *-ovică*, că limba ajungea de tot stricată („chimp“, „chirșmă“, „sitepeni“, „padure“, etc.). Explicația se poate găsi și în răpedea slăbire *națională* a școlilor românești, simultană cu năvălirea diecilor, cărturarilor galitieni (v. *ibid.*, p. 19).

Cu totul nouă în cartea d-lui Nestor este dovedirea faptului că Guvernul, care nu se gândia încă la o chestie *națională românească*, a favorizat și trecerea Românilor din Maramurăș și Ardeal în noua provincie, ba a provocat chiar admigrarea de Moldoveni, pe cari-i ispitia prin scutiri de tot felul.

Numărul Rutenilor în cele d'intăiu decenii după ocupație e redus, după dreptate, la o treime din suma, de vre-o sută de mi de oameni, a locuitorilor. Se discută și o aserțiune a episcopului Dosofteiū, care, în felul cum e reprodușă de administrație, ar vorbi de „mai bine de jumătate” Ruteni între păstorii săi. Aș observa un lucru: de ce pentru credincioșii săi slavii același episcop care a tipărit cărți românești n'a editat niciuna în vechea limbă sacră a ortodoxiei dunărene?

Cu tot atita dreptate observă d. Nistor că Rutenii începură a deveni interesanți pentru Austria din momentul când se atrase atenția asupra legăturii lor de „uniți” cu Biserica latină a Împăratului, de care nu trebuiau să fie lăsați a se desface (*ibid.*, p. 86 și urm.). În schimb, Biserica românească din Rădăuți făcu orice concesii de limbă numai pentru a nu-și pierde credincioșii (*ibid.*, pp. 91-2).

Urmează pagini în care se arată, pe basa actelor oficiale, cum

¹ Între Nistru și Prut Austriei găsiră și Romini și Ruși, vorbind fiecare în limba lui; p. 118.

noul regim *civil*, cu toate sarcinile și obligațiile sale, aduse întoarcerea înapoi în Moldova pe la 1789 a celor cari, un timp, găsiseră în Bucovina împrejurări mai prielnice. Dar se pare că era vorba mai mult de o continuă fluctuație fără motive generale. Sistemul arendășiei exploatatoare aduse însă despoporarea unor sate, ca Toporăuții, în care apoi Rutenii își făcură sălașul (*ibid.*, pp. 128-9). Cred că trebuie să se ție seamă de momentele când ori Moldova ori Bucovina se găsea în stare de război. Totuși la 1809 cu mult entuziasm se organizară escadroane de Arnăuți și de „vânători“, de „olintiri“ dintre Români (*ibid.*, pp. 139-40). De asemenea un factor important a fost și păstrarea până târziu a unei largi părți din pământul Bucovinei în minile clerului și marilor proprietari din Moldova (v. Iorga, *Documente Callimachi*, I, pp. 49-50, anul 1795).

Că Bucovina ca și Ardealul erau privite la 1795 ca țeri curat românești o dovedește un raport al Internunținului Herbert-Rathkeal, care recomandă a se cere un talmaciū din „Ardeal sau Galiția (*sic*), de oare ce aceste provincii sînt locuite de Valahî și Moldoveni“ (*ibid.*, II, p. 512, no. 160).

Era de pãrtenire a Rutenilor începe, după aceste obiective cercetãri, abia la 1848, mai ales pentru a se lavi în *Polonî* (p. 145 și urm.). Atunci Alecu Hurmuzachi fixeazã cifra de 209.293 Romîni față de 108.907 Ruteni. Hacman, episcopul de tristã memorie, invocã însemnãtatea numericã a Rutenilor pentru a împiedeca pe marele Șaguna de a fi el Mitropolitul ortodox al tuturor Romînilor (*ibid.*, p. 153). Inovația clasificãrii naționale după limba ce *se cunoaște*, ce „se întrebuinteazã“, aduse majorarea statisticã a Romînilor (p. 153 și urm.). Un nou și mare aflux de Ruteni pe la 1870 înlesni aceastã rãsturnare a majoritãții naționale¹.

Argumentația, sprijinitã pe informații bogate, nu lasã neatins niciunul din punctele de cãpetenie ale chestiunii. O traducere într-una din limbile Apusului ar aduce fãrã îndoialã, mai ales astãzi, un însemnat serviciu cauzei românești.

N. Iorga.

¹ În Apendice, lucrarea lui Budai Deleanu despre Bucovina, cunoscutã pãnã acum numai în traducere româneascã.

Horea și Moldovenii.

Horea, căpetenia, menită muceniciei, a Românilor din Ardeal revoltați împotriva unui regim de apăsare socială și fiscală, care era și o apăsare națională, a avut legături cu Moldova.

Ni-o spune la 1795, zece ani abia după schinguiirea din Alba-Iulia, însuși internunțul de Herbert-Rathkeal (raport din 10 Octombrie; Iorga, *Documente Callimachi*, II, pp. 513-4, no. 164).

Trei țeranii din partea lui veniră la Iași, unde domnia atunci — Internunțul o știe — Alexandru Constantin Mavrocordat. Cel care vorbea, „în latinește“ — adecă în românește — era un „Janos ou Jonas“, „om de vre-o patruzeci de ani, voinic, bine făcut, deosebit prin niște mustăți enorme“.

Prin ei s'ar fi cerut o intervenție la Poartă, ca aceasta să deie ajutoare, — ceia ce s'a refusat.

Dar o întrebare ni se pune : oare de la *Poartă* s'a cerut ajutorul ?

Și, dacă nu de la Poartă, această dovadă a instinctului unității românești, la acești bieți țeranii ignoranți, luptînd pentru scopuri abia întrevăzute, ar fi extrem de importantă și de înduioșătoare.

N. Iorga.

DOCUMENTE.

Un manuscript grecesc din Moldova la Atena.

În catalogul manuscriptelor bibliotecii lui Alexie Kolyvâ, pe care d. Sp. P. Lampros îl publică în *Νέος Ἑλληνομνημίων*, XI, se află, la pp. 482-3, supt no. 16, un manuscript cuprinzînd Operele Sfintului Macarie Egipteanul. Notițele păstrate pe dînsul arată că a fost scris la 1796 de un Vasile care-și zice „*Romînul*“ (*Ῥωμάνος*) sau *Moldoveanul*“ (ἐν ἔτει 1796, Φεβρουαρίου 12: ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ, τοῦ Βασιλείου, Ῥωμάνου ἢ Μολδαβέως; aiurea: Μολδαβέως ἔτσι Ῥωμάνου), prețioasă dovadă că pe atunci încă era conștiința de *romînitatea primordială și capitală a Moldovenilor*.

Se mai înseamnă un „cutremur mare“ de la 1802, în ziua de Sf. Paraschiva, zi de Marți; mai sînt fragmente de pomelnic („Antîm arhiereul, Ilarion și copiii, Dochița preuteasa“). Un Petru Ghia-daris arată, din Iași, la 30 Iulie 1820, că a luat cartea cu im-

prumut de la „Gheorghe epistatul (ἐπιστάτης) școlii domnești din Iași“, dar că, murind acesta, i-a rămas cetitorului manuscriptul.

Kolyvās a cumpărat manuscrisul (unde?) la 1906.

N. I.

* * *

Acte despre vechea oștire.

I.

14 Novembre, 7178 (1670). *Antonie-Vodă pentru „Mogoșu iuzbașa și nepotu-său Neculiș, fecăorulă lu Alecse denū Căndești“, pentru ocină la Tătulești (Rîmnic), „care să chiamă Crăngulū Meailorū“. Martur : „Armega denū Potoceani“.*

II.

2, Iulie 7179 (1671). *Hotărnicie înaintea „căpitanulū Dumitra șco za Păh[ărniceș]“ Marturī : „Ionū izbaș[ă] otū Căndești, Mog[o]șu izbaș[ă] otū Căstriianū“.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III.

14 Maiū 7203 (1695). *„Mihai Vel Spăt. i Șărbanū Vel Vistiariū i Ianachie Vel Agă, ispravnicū Scaunulū Bucureștilorū“, către „căp. și iuz. za Spătărei otū sudū Ialomīța și tuturorū cetașilorū, ca să fie volnic... de s[ă] caute ce arū găsi bucate de ale slujitorilor celorū fugiți, cai, boi, vaci, stupi, vii, moșii, saū verū-ce felī de bucate arū găsi pre urma lorū, totū să fie volnici să-lū ia și să le vānză pentru bani harac[ă]u/luū și de lipsa harac[ă]u/luū, pentru că n'au vrutū să șază să-și dea haracū și lipsa harac[ă]u/luū, ce au fugitū și ș'au lāsātū banū lorū înū spinarea cetașilorū, de au luatū banū cu dobāndū de i-au plătitū. Dereptū aceaia să fie volnici cetași să le ia și să le vānză fieștecare cu prețul lorū, după cātū ū va face birulū lūi, și cine ce arū cumpāra de aceaste bucate, moșii, să le fie stātātoare... Înșā fieșteceū să i se vānză, au bucate, au moșii, de căfi banū ū va face birulū : atāta să i să vānză, iarū mai multū nu“.*

IV.

„Adecă, noi, Oltenū¹, hānsariū, eū Marco, împreună cu frate-meū Stanciulū, i Nițulū de acole și din Săroian (sic) Grozaavū, cu frate-său, Stanū Brăcăcilă, țijū hānsarū“, vīnd „dumisale căp. Vasilie pāmān-

¹ De Iângă Milecov.

turii optu... de a rândulă diină puțulu Petrii, diină drumulă Cărligiloră spre Faraoani, până înă pădure“. Vînd pe bani.—7194 (1686), 18 Mart. Între marturii „Neculai mart., iuz[bașa] otă Olteni“, „Ionă iuz. otă Șărbănești, mart. Fă. Calină, vătămănu otă Focșani, mart.“

* * *

15 Maiă 7203 (1695). „Mitrea căp. de Spătărei din Ialomița“, cu cetașii, dă zapis lui „Alixandrache Muselimum, ceauș za aprozi“. Ei aii „istovitu la Vistierie“. Unul la Dilga. Se chezășuiesc că vînzarea va fi stătătoare.

* * *

18 April 7205 (1697). „Adecă noi, cetașii de la stegul duprea baltă, otă sudă Ialomița“ vînd lui Alexandrachi.

* * *

14 Iulie 7205 (1697). „Stană Brăcăcilă dină Olteani și eu, Bogdană Montulă otă tam“ dă zapis egumenulă Filofteii de la Sf. Ioan de la Focșani că Zaharia vtori Portar li-a cerut „treapădulă“. Plătește egumenul. Daă moșie „până înă apa Milcovului“. Iscălește și „Răcoviță văt[afu] za hănsari, marturii“.

Pe dos : Νά θεωρηθί με τὸν Κωνσταντίνου Ποστέλνικου. (Să se cerceteze cu Constantin Postelnicul.)

* * *

12 Decembre 7208 (1699). Zălogire de la „Vasile fratele căpitanului Sămionă“ și văduwa acestuia, din Olteni.

* * *

21 Maiă 7208 (1700). „Vlădila căpt. za Visterniceii, împreună cu Căloiană Ceașulă și cu toți Visterniceii otă sudă Elhov“ pentru Alexandrachi. „Fiindă acestu omă Șerbană la slujbă la Visternicie și cu sumă de biră scrisă în catastihulă Vistearii, și, fiindă elă omă rău, n'au șăzută ca să-și dea birulă, ce aii fugitu“.

* * *

20 Decembre 7224 (1715). Act de la boierii hotarnici pentru Ventilă Vel Căpitan și Anastasie egumen la Olteani. Pomenit „Grozaouă hănsarulă“. „Până înă apa Milcovului, înă hotarulă Moldovei“. Pomenită „Dobrița nepoata lui Neculae iuzbașa“. Iscălesc Mihalcea Căpt., Moisea Căpt., Toma.

* * *

1791. *Manolache Avraamă Căpt. dă zapis lui „Stavros biv Vel Sluger, staroste de Ținutul Putnei“.* Pentru un „locu cătū zvarle inorariulū cu barda”¹.

* * *

Acte bucureștene.

I.

In numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Troița nedespărțită, amin.

Scriemū Nicula județul cu doisprezece pārgari din orașul Bucureștii aăastă a noastră carte acestui om anume Cūcuc Grecul, arcarū, ca să să știe că aū cumpărat un loc de casă de la fecorū Orzū Țiganul, anume Oprea și Stan, drept o sutū și cincizeci de aspri gata, și aū vāndut acești Țigani Oprea și Stan de a lor bunū voe la Cuciuc Grecul, arcariul, și aū cumpărat cu știrea tuturor orășanilor, ca să-ī fie lui ohabnic, și mărturū Grozav bătrīnul și Grigorie și Ilie și Fiera și Babachū Terzū și Bratul și Gherghe Grecul și Savul și Badina și Nicola Barbir. Eū, Tudor gramaticul, luna lui Mai 6, dñi curgerea anilorū de la Adam vāleat 7080 [1571-2]¹.

II.

Pārinte clisierū popa Gherghe, cu sănătate mă închinū, cu sănătate Sfinției Tale. De alta facu știre Sfinției Tale pāntru casa Semenulū, care aū fostu pre loculū nostru, să știū că eū amu avutū cu acelu Seimenū tocmeli, cătū va șādē pre locū, să nu dē nimica chirie, iarū casa să rămāe a loculū, pentru chirie, iarū Sfinție Ta te’i sculatū de i-aī spartu și i-aī luatū de pre loculū nostru. De care lucru să știū Sfinția Ta că eū acelu locu omu vāndutū cu casă cu totū dumnelū vārulū meū Cluē. Pāunū dereptū ug. 9. Dereptu aceia să știū Sfinția Ta să cauți să pui casa la locu, cumū aū fostu deresă, cu cuptoare cu totū, cumū aū fostū, să să știe,—că eū mi s’aū prinsu de amu venitū aice la Curte, iarū Cluē. Pāunū aū înțelesū că aī stricatū casa; ci mă apucā pre mine să-mi ia ug. 30, pentru acē casă. De care lucru să știū că dumnelū aū spusū și lui Vodā, cum vei ved[ē] și carte Mării Sale lui Vodā că-ți scrie. Iarū eū încă scriū Sfinției Tale preiatenește să pui casa la locū, că apoi nu-ți va fi cu pace. Și amū scrisū eū, Crāstea snā Ghionū Post., cu māna mē, ca să

¹ Arch. Statului din București, Sf. Ioan din Focșani, I, n-le 2, 6, 10, 16, 20; II, n-le 4-5; Radu-Vodă, XXIII, 27, 28, 29, 31, 35.

² *Ibid.*, *Condica Bucovățului*, 197 (traducere).

să creze răvaşulă, şi denainte a mulţi boeri care voră iscăli deînă josă. Aăasta'mă scrisă; să fi Sfinţie Ta sănătosă; amină.

Iunie 12, letă 7163 [1655].

Bunea Velă Vist. Eă Crăste log. snă Ghionă Post. otă Brănceni.
† Σίμος Κλοτζάρους οἰκόμενα. Ianachi cupeţă, Mihail logftă, mărtorie...
Necula log. otă Ţigăneşti. Brătiia Loft.

Şi amă înţelesă şi pentru pietra care aă fostă hotară, că o ai mutată şi ai pusă gardulă pre loculă nostru; dară cumă poţi face Sfinţiia Ta așa? Dară nu ştiă că să voră sparge acele toate cu omă domnescu, şi vei fi apoi şi de praddă, că oamenă cei bătrână bine ştiă pre unde aă fostă loculă unchiă-mieă lu Ianea Vist. ş'a tatei, lu Ghionă; ci voră arăta. Aăasta scriemă¹.

DĂRI DE SEAMĂ.

Joseph Bédier, *Les crimes allemands d'après des témoignages allemands*, Paris, 1914.

Un istoric literar de frunte al Franciei a avut ideia de a trată chestia neuzitelor escese germane în Belgia şi Franţa, care aă umplut de indignare toată lumea simţitoare, pe basa documentelor netăgăduite, ca o problemă de specialitate, privind lucruri petrecute cu multe veacuri în urmă.

S'a folosit pentru aceasta de carnetele soldaţilor germani — carnete reglementare — ce s'au găsit asupra morţilor şi a prinsilor. Ce se spune acolo — şi nimic nu poate răsturna aceste mărturii, pe atât de oribile, pe cât de naive — întrece toate marginile închipuirii celei mai perverse. Într'un sat, unde „era telefon cu duşmanul“, şaizeci de locuitori ucişi în fugă, între cari multe femei bătrâne, moşnegi şi o femeie îngreunată, „trei copii ce se strînseseră unul în altul“; se izgonesc şi copii cari duc pe beţe leagănul fraţilor mai mici. La Sommepey, locuitorii sînt aruncaţi în casele care ard. Aiurea, pentru o puşcă ce se descarcă singură, „s'au aruncat în flacări toţi bărbaţii“ (marturul, un ofiţer saxon, e indignat). În cutare sat, „femeile şi copiii cu lampa în mînă“ luminează împuşcarea soţilor şi părinţilor. La Langeviller, trei femei sînt spînzurate de copaci. În altă parte se ucid cu baioneta în casă „doi bărbaţi cu femeile lor şi o fată de optsprezece ani“. În Belgia femeile sînt „rechiziţionate“

¹ *Ibid.*, Radu-Vodă, XXIII, 11.

pentru a-și îngropa bărbații. Prada e mărturisită (și... albume) limpede de acești neașteptați marturi. Unul spune că și-a mâncat orezul între cadavrele ce ard, iar altul că, după distrugerea unei întregi regiuni, se distra mâncând cireșe. Bisericele se profanează cu plăcere. Un al treilea înseamnă rugăciunea ce s'a făcut după săvârșirea vandalismelor. Ofițerii de-ai lor îi taxează de „bande de hoți“. „Mutilarea răniților e la ordinea zilei“, scrie un prisionier, în August.

Se mai reproduc ordine de șefi, amenințând cu împușcarea pe cine nu va ridica imediat mâinile în sus ori hotărînd (generalul Stenger, 26 August; p. 29) că „nu se mai fac, începînd de astăzi, prisionieri; toți prinșii vor fi uciși; răniții, cu arme și fără, uciși; prinșii, și în formațiuni mai mari, în mase, uciși. Nicîm dușman în viață să nu rămîie după noi.“

În sîrșit sînt extrase din ziare germane. În „Münchner neu-este Nachrichten“ se arată cum între gloanțe se pun, la Saint-Dié, civili legați de scaune, ca să primească focul; ei sînt, bine înțeles, uciși. Într'o foaie de provincie, „Jauersches Tageblatt“, din 18 Octombrie trecut, un locotenent, un nobil, von Niem, spune cu delicii cum se ucideau „Franzmänner“ răniți. „Zdrobim saü sträpungem pe răniți, căci știm că aceste canalii, după ce trecem, trag asupra noastră. Colo e întins un Franțuz, cu fața la pămînt: se face numai că e mort. Lovitura cu piciorul a unui zdravăn muschetar îi arată că sîntem acolo. Întorcîndu-se, cere crutare, dar i se strigă: „Vezi tu cum împung baionetele noastre“ și e înțepat pe loc. Lîngă mine oribila trosnire vine de la loviturile cu patul de pușcă pe care un soldat din regimentul 154 le cară pe un cap de Franțuz pleșuv. Ca un om cuminte, el întrebuintează pentru acest lucru o pușcă francesă, ca să nu-și strice pe a lui. Oamenii cu sufletul deosebit de moale dau Francesilor răniți gloanțele de grație; ceilalți hăcuiesc și împung cît pot.“

E adevărată rușine pentru cineva să fi ajuns a trăi în vremuri cînd toată școala, biserica, lectura și morala oficială nu pot să dea decît asemenea bestii. După pace, *un* lucru mai ales e de început: refacerea morală a omenirii.

N. Iorga

H. Hauser, *Comment la France jugeait l'Allemagne : histoire d'une illusion optique.*

Profesorul francez H. Hauser semnalează, supt impresia suferințelor nemeritate ale țerii sale, rindurile lui Edgar Quinet și ale altora, prin care încă de la 1831 se semnalează formarea noi Germanii, fără sentimentalism și reverie, hotărîtă ca, prin zdrobirea oricărui piedecî, să ia în stăpînire lumea. Treistchke striga la 1870 că „trebuie smulși dinții acelei fiare“ care ar fi Franța (urîtă spetă de om și acest sălbatec istoric !). Se recunoaște însă folosul tras de învățămîntul superior francez din metoda germană. Se arată ilusia ce se formase în noua generație franceză a unei Germanii pașnice și aproape frățești.

Se schițează în trăsături sigure casta militară germană. Se semnalează doctrina tristă, care a prins rădăcinii și la noi, că frontierele naționale trebuie corectate de considerații strategice. Se semnalează harta „pangermanică“ a lui Justus Perthes, cu Longich, Virmen, Nanzig, Tull, Lünstedt, Reimersberg, pentru Longwy, Verdun, Nancy, Toul, Lunéville, Remiremont. Justă observație că Germania n'are tradiția comună politică, prin care se capătă bunul simț simț politic. Nici concepția *statistă* opusă concepției naționaliste (la noi, la răp. Sturdza și a d-lui P. P. Carp) nu scapă de o dreaptă critică. Se semnalează nevoia firească de cuceriri pe care o simte o organizație materială perfectă ce nu se poate satisface prin ea însăși.

N. Iorga.

* * *

André Weiss, *La violation de la neutralité belge et luxembourgeoise par l'Allemagne*, Paris 1914.

Observații de drept internațional, amintire a condițiilor în care s'aun organizat, supt garanție de neutralitate, teritoriile rămase „vacante“ la lichidarea moștenirii lui Napoleon I-iu, cu corectările din 1830, cînd se creă Belgia, la sfărîmarea prin revoluție a Țerilor-de-jos unite (pentru Luxemburg decide conferința de la Londra din 1867). Urmează povestirea faptelor cunoscute. Se semnalează că la 31 Iulie Franța declara că e decisă a nu călca neutralitatea belgiană (p. 13; cf. și actele citate după „Cartea Cenușie“ belgiană la p. 14 nota 1). Germania arăta numaî, față de Anglia, că n'are intenții de a-și anexa pămînt belgian (p. 16), pentru că „aceasta nu s'ar putea face cu folos decît

anexînd în același timp teritoriile olandeze“ ! De alminterea d. de Jagow a recunoscut față de ambasadorul engles că teritoriile belgiane a fost violat pentru că altfel operațiile militare ale Germaniei s'ar fi desfășurat mai greu (pp. 17-8). Și însuși Cancelariul se plîngea ca Anglia e gata să intre în luptă „rien que pour un mot „neutralité“, rien que pour un chiffon de papier“ (p. 18).

N. Iorga.

* * *

Karl Lamprecht, *Krieg und Kultur*, Leipzig 1914.

Sînt trei conferințe ale marelui istoric german, care tratează în formă liberă de conversație un șir de lucruri în legătură mai apropiată sau mai depărtată cu actualul război. Sînt observații pe care le cunoaștem și de aiurea și care se repetă și aici. Multă glumă și familiaritate alături cu teoriile noi, care se prind mai greu. Pentru Germanii mai ales e interesantă partea programatică, în care se cere mult pentru viitor : o formă politică mai largă, în care Germania toată să fie ceia ce pînă azi a fost și este Prusia în Germania, un Oficiu al Afacerilor Străine care în orice punct de pe pămînt să aibă grija celui din urmă chiar dintre Germanii, o nouă educație națională, etc. I.

* * *

Ion Gr. Dimitrescu, *Die Grossindustrie Rumäniens*, Bonn 1914.

O scurtă introducere — bună — despre dezvoltarea economică și politică a României pînă la 1866. Și mai departe sînt explicații istorice precise basate pe întrebuintarea directă a izvoarelor. Pentru un începător, e o lucrare de laudat din cauza caracterului exact al știrilor, buneii lor orînduieii și expunerii faptice, fără frase. I.

CRONICA.

În „România Viitoare“ de la Ploiești, anul I, no. 38, d. Gh. Zagoriț explică, prin citarea unui document inedit, copiat de d. Stoica Nicolaescu la Athos, că Măneștii de unde-și trăgea neamul Mihnea-cel-Rău nu e satul din Prahova, ci acela „din județul Ilfov, pe apa Colentina“ (se spune anume — lucru interesant pentru confirmarea genealogiei lui Alexandru, bunicul lui Radu Mihnea,—că el era nepotul „bătrînului răposat Mihnea Voevod“).

Aceste acte din Athos ar trebui tipărite fără zăbavă. N.

A apărut n-1 2, Anul al II-lea, pe luna Februar 1915, din

BULLETIN DE L'INSTITUT POUR L'ÉTUDE DE L'EUROPE SUD-ORIENTALE

SUMARIÛ:

Livre orange (russe). — Livre blanc (anglais). — Filitti: Règlement Organique. — Durkheim et Denis: Guerre européenne. — Michoff, Population de la Turquie et de la Bulgarie. — Lampros: Paléologue Graitzas, Chrysobulles, Poème sur Pierre le Moldave, Pétrokokkinos. — Iorga: Autriche et Serbie. — Minea: Fogaras. — Taffrali: Hymne „akathistos“. — Académie Roumaine: Rapports.

A apărut:

ISTORIA COMERTULUI ROMĂNESC

de N. IORGA.

VOLUMUL I-iū (până la 1700):

Drumuri, mărfuri, negustori și orașe.

Lucrare scrisă din inițiativa și cu sprijinul d-lui
DIMITRIE HAGI-THEODORAKY.

Prețul: lei 3.50.

A apărut

Desvoltarea ideii unității politice

:: :: :: a Rominilor :: :: ::

(Lecții făcute la Universitatea din București)

de N. IORGA.

Prețul: Lei 1.25.

A apărut

Ce este un monument istoric

(Conferință ținută din însărcinarea Comisiunii Monumentelor Istorice).

de N. IORGA.

Prețul 25 bani.

BCU Cluj / Cluj University Library Cluj

„Neamul Românesc“, Tipografie și Legătorie de cărți.